

De Koerden

De gymnasiasten onder U hebben in hun jeugd ongetwijfeld stukken van het boek "Anabasis" moeten lezen. Om het geheugen nog even op te frissen, het ging over het volgende: In het jaar 401 voor Christus hadden twee prinses onenigheid over hun aanspraak op de troon van Perzië, het machtigste imperium van die dagen. Om zijn argumenten kracht bij te zetten, huurde een van hen 10.000 Griekse Rambo's in. Die Grieken waren goede vechtersbazen. Mede door hun steun behaalde hij de overwinning op zijn rivaal. Maar zelf sneuvelde hij in die veldslag, zodat het Griekse leger zonder leider en zonder doel achterbleef in een vijandelijk gebied.

Nu bevond zich onder hen een schrijver genaamd Xenophon, die uit interesse was meegegaan. Je kunt zeggen een 'embedded' journalist avant la lettre. Hij nam de leiding van de troepen op zich en wist ze door het barre Oost-Anatolie midden in de winter via de Zwarte zee veilig naar huis te leiden.

Het belangrijkste was echter dat hij ook een verslag schreef van die moeizame terugtocht, dat hij 'Opmars' (Anabasis) noemde (1*).

Die tocht voerde door gebieden die bewoond werden door volkstammen, die de vreemde indringers natuurlijk niet gastvrij onthaalden. Maar een van die volken (en nu kom ik eindelijk op mijn onderwerp van vandaag) waren de **Karduchi**. De Grieken hoopten van hen meer steun te krijgen, 'omdat zij (schreef Xenophon) tegen de koning waren'.

Maar dat viel bar tegen. En hier hebben we dan, als ik deze wetenschappelijk volmaakt ongeoorloofde generalisatie mag maken, een karaktertrek van de Koerden (want dat waren de Karduchi natuurlijk). Een rebels, ongemakkelijk volkje, dat meer vijanden pleegt te maken dan vrienden

Zoveel is wel duidelijk, de Koerden zijn een zeer oud volk, ouder (althans wat bekende geschiedenis betreft) dan de Turken, die pas anderhalf millennium later in Anatolie arriveerden. Volgens de Koerden zelf stammen zij af van de Meden, en zij spreken inderdaad een aan het Perzisch verwante taal.

Er is nooit ook maar een **aanduiding** van een Koerdische staat geweest. Daar hadden zij blijkbaar weinig behoefte aan. Hun sterk feodale tribale cultuur maakte dat de 'primaire loyaliteiten' bij de eigen stam liggen. Misschien dat ook de tot 4000 meter hoge bergketens die het gebied verdelen en de helft van het jaar ontoegankelijk zijn, de eenheid bemoeilijkten.

Ik laat hier wat beelden van het land zien (*2,3,4)

Gebrek aan eenheid blijkt ook uit het feit, dat er vier Koerdische dialecten zijn. Die verschillen zoveel van elkaar, dat zij over en weer niet zonder meer begrepen worden. Dus communiceren zij onderling, al naar gelang de woonplaats, in het Turks, Farsi of Arabisch. De Koerdische talen of dialecten zijn de volgende: (*5)

Kurmanci, Zaza, Sorani, Gurani

Wat **godsdienst** betreft vormen de Koerden evenmin een eenheid. Hoewel het merendeel (streng) **Sunni Moslim** is, zijn er in het Zuidelijk deel ook **Shiiten**, terwijl er in centraal Turkije een belangrijke, zelfbewuste groep vrijzinnige Moslims, de **Alevieten** is. Ten slotte zijn heterodoxe groepen, de **Ahl-e-Hak** en de **Yezidi**, een uitsluitend onder Koerden voorkomend geloof, dat teruggaat op Zaratustra. Zij willen beslist geen Moslim heten en werden in het verleden erg vervolgd. Ook zijn er nog **Christelijke Koerden**.

Als **volk** kwamen de Koerden pas omstreeks 1900 in de aandacht. Wat deden ze tot die tijd? De Moslim aanvoerder Saladin, die de Kruisvaarders versloeg en Jeruzalem in 1145 heroverde (zonder, itt tot de Christenen een bloedbad onder de bevolking aan te richten), was een Koerd.

Later bleven zij landbouwers en veehouders, deels nomaden en leefden in het ontoegankelijke berggebied dat zich ergens tussen de Middellandse, de Kaspische en de Zwarte zee bevindt (*6). Het merendeel woonde in het Osmaanse rijk, waar zij (net als andere minderheden) een relatief onafhankelijke positie hadden. Zij waren verdeeld in **emiraten**, een soort graafschappen bestuurd door elkaar soms bestrijdende **'Mir's'**. Die machtige heren woonden in indrukwekkende burchten, (*7,8,9) zoals dit kasteel Hosap, in de buurt van Van.

Nog bekender is het prachtige, uiterst luxueuze paleis van Ishak pasha (*10.11) dat op 2200 meter hoogte de voornaamste doorgang naar Iran beheerst. De mirs waren in naam gouverneurs van de sultan, maar in feite onafhankelijk, zolang ze maar niet lastig werden en zo nu en dan soldaten leverden.

Dit trotse, eigenzinnige volk met zijn uiterst conservatieve, tribale cultuur en de romantiek van hun vrijheidsstrijd, heeft onderzoekers uit het Westen gefascineerd. Professor van Bruinessen vertoefde 1 1/2 jaar onder hen en schreef een meesterlijk proefschrift, getiteld: 'Aga, Shaikh and State', dat een internationaal standaardwerk werd. Hij analyseert daarin de vraag, waarom de primaire **loyaliteiten aan de stam** zo uitzonderlijk sterk zijn. Want dat is het meest opvallende aan de Koerdische maatschappij: de onderlinge verdeeldheid, waardoor begrippen als **natie en klasse** zo weinig tot ontwikkeling kwamen.

De leiders van een stam, de **aga's**, genieten een groot gezag, ondanks het feit dat zij hun onderdanen soms behoorlijk uitbuiten, zoals de beroemde schrijver Yasar Kemal in zijn romans beschrijft. Maar zij beschermen hen ook in de talrijke intertribale conflicten. Twisten zijn altijd tussen groepen, nooit tussen individuen. De macht van de leiders neemt toe, naarmate er meer conflicten zijn. Zij zijn daar dus bij gebaat, net als onze leiders vaak behoefte hebben aan een **vijandbeeld**.

Deze conflicten kunnen uitsluitend worden opgelost **door bemiddeling** van iemand, die niet tot de partijen behoort. Daarom waren de emirs altijd van buiten de stam. Toen die door het Osmaanse bewind waren verdreven, namen **shaikhs**

die rol over. Shaikhs zijn religieuze leiders, die op deze wijze ook wereldlijke macht en rijkdom kregen. Hun macht berust, behalve op 'verdeel-en-heers' vaardigheid, op **charisma**. Charisma wordt vaak ook ontleend aan afstamming van legendarische heiligen of helden, en neemt soms mythische proporties aan, zoals de gave wonderen te verrichten en onkwetsbaarheid..

De aga's en shaikh's zijn niet alleen van belang bij **onderlinge** conflicten, maar ook bij **contacten met de staat**. Politieke keuzes bij verkiezingen worden niet door ideologie, maar uitsluitend door deze loyaliteit bepaald: Als de andere stam links stemt, stemmen wij rechts, en omgekeerd. De politieke keuzes zijn zelden definitief, een leider houdt liefst twee ijzers in het vuur.

In deze cultuur wortelt ook de onprettige gewoonte van de **bloedwraak**. Die verplicht een familie of stam zich te wreken, niet op de dader, maar op een willekeurig lid van zijn groep. Vroeger placht grootgrondbezitter te zeggen: 'Als iemand een van 'mijn' Christenen doodt, dan dood ik een van zijn Christenen'.

Niet alle Koerden zijn in stammen georganiseerd. Er is ook een groep die 'raya' worden genoemd, een ondergeschikte klasse waarop de stam-Koerden neerkijken.

Het **uiterlijk** van een 'typische Koerd' verschilt van de Turken: Lange, slanke mooie mannen met scherpe haakneuzen.(12*). Dito vrouwen drage die natuurlijk een hoofddoek dragen, maarwel kleurig, aantrekkelijk gekleed (*13,14)

Hun **gastvrijheid** is letterlijk grenzeloos. Toen Mia een straatarm naar Izmir gevlucht Koerdisch gezin bezocht waarvan het kind ernstig ziek was, wilden zij een geitje slachten, hoewel zij geen geld hadden om de bus naar het ziekenhuis te betalen.

Doorgaan streng Moslim, maar ook bijgelovig. '**Broederschappen** ('tarikat') staan in hoog aanzien. Zij worden geleid door een shaikh. Sommige, zoals die van de Quadiri, verwonden zich in trance (15*). eten glas of steken een mes door de wang, dat door goddelijke interventie geen bloeding veroorzaakt.

De weinigen die het zich kunnen veroorloven nemen soms een aantal vrouwen, hoewel dat in Turkije verboden is. De vrouwen hebben dan ook niets in te brengen, en mogen van hun vaders vaak niet naar school. Een aangrijpend beeld geeft de prachtige film 'Yol', die ik ieder aan kan raden.

De eerste Wereldoorlog was het begin van werkelijke rampspoed, en niet alleen voor de Koerden. De creatie van de **staat Irak** mag wel de grootste miskleun van het geallieerde beleid na 1918 worden genoemd. **De olie wierp zijn schaduw vooruit**, en de Engelsen wilden per se niet, dat het olierijke gebied rond Kerkuk bij Turkije zou komen. Dus kwamen de Koerden daar in een staat van Arabieren terecht, met wie zij geen enkele affiniteit hadden.

Als gevolg van deze Engels-Franse verdeel-en-heers- politiek woont nu een grote groep in Irak, en een kleine in Syrië. Op dit moment (*16) woont het

grootste deel (12 miljoen?) in Turkije. In Iran wonen in 5 miljoen, in Syrië 1m en in **Irak** (5 m.) (Globale getallen, wellicht meer).

De rest van het drama is bekend: Zodra Irak een sterke leider kreeg trachtte het de Arabische invloed in dit fel begeerde gebied uit te breiden, mede door gedwongen landverhuizingen. De Koerden kwamen in **opstand** en boekten aanvankelijk successen, wat sterk bijdroeg tot het nationale bewustzijn van de Koerden in de buurlanden. Hun leider, shaikh Barzani, werd met name in Turkije beroemd.

Hij werd gesteund door de Shah van Perzië, die daar zijn eigen redenen voor had. In 1975 trok hij die steun echter om andere redenen (met steun van Amerika) plotseling in, waarna de Irakezen bloedig wraak namen. Dat kwam korte tijd in het nieuws toen Saddam een heel dorp met gifgas liet uitmoorden. 50.000 Koerden vluchtten naar Turkije, dat ze in kampen opving.

. Toen later de Amerikanen onder Bush sr Saddam hadden verslagen, lieten zij zijn elite regimenten bewust ontsnappen, maar spoorden wel de Koerden en Shiïten aan, in opstand te komen. Toen dat inderdaad gebeurde kwam Bush ze niet te hulp, wat wel het schandelijkste verraad van die jaren mag heten.

Saddam's troepen konden op de bekende manier te keer gaan. Honderdduizenden Koerden vluchtten naar de Iraanse en Turkse grenzen, waar zij ditmaal niet werden toegelaten. Vooral veel baby's stierven van koude en ziekten. (*17,18,19,20*)

Later wisten de VN toch een bestand af te dwingen waarbij het Koerdische gebied, dank zij een 'no-fly zone', de facto een onafhankelijke status kreeg. Noord Irak was toen verdeeld in twee invloedssferen (*21). Die van de conservatieve, vooral Kurmanci sprekende stam van Barzani (KDP) beheersten het aan Turkije grenzende gebied rond Erbil en Dohuk, en de meer 'progressieve', Sorani sprekende groep rond Talabani (PUK), beheerste het gebied rond Suleimaniye langs de Iraanse grens. Het KDP gebied was veel welvarender, omdat het enige tijd kon profiteren van dagelijkse illegale uitvoer van \$1 miljoen per dag aan olie naar Turkije.

Zelfs tijdens Saddam's ergste aanvallen bestreden Talabani en Barzani elkaar, en asielzoekers uit een van deze gebieden werden door het andere niet toegelaten. Nu hebben zij echter toch een verbond gesloten, en is Talabani met Amerikaanse steun zelfs president van het nieuwe Irak in statu nascendi. Ook steunt Israël hen in het geheim. Dat deze historie geen best voorteken is voor een vreedzame toekomst laat zich raden.

De Koerden in **Iran** stichtten in 1946 korte tijd een eigen staatje in Malabad, maar dat duurde niet lang. Sindsdien is het regelmatig onrustig, maar de Iraanse regeringen hebben nooit zo'n strenge assimilatie politiek gevolgd als de Turken. Ook de Syrische Koerden hebben problemen, maar mogen wel hun eigen taal spreken.

Gezien mijn bijzondere belangstelling, maar vooral wegens de actualiteit en het belang voor Europa, wil ik mij in de rest van mijn verhaal beperken tot de **Koerden in Turkije**.

Het gebied dat de Koerden daar bewoonden was ook dat van de (Christelijke) Armeniërs. De verdeling tussen beide volken was grofweg half-om-half. De Armeniërs waren handels- en ambachtslieden, vooral stadsbewoners, de Koerden vaak nomaden. In de 19de eeuw hadden veel Armeniërs in feite de positie van lijfeigenen. Zij moesten behalve aan de Sultan nog meer belasting aan de Koerdische 'Aga's' betalen. Een **Engelse reisgids** uit 1845 geeft uitvoerige getallen over Turkse, Koerdische en Armeense bewoners, die vrijwel overal gemengd woonden. Interessant is de opmerking: 'Karghan wordt bewoond door twee Koerdische stammen, die elk 5000 man op de been kunnen brengen. Zij betalen geen belasting aan de Sultan, maar heffen tol van passanten. Elders oogsten de vrouwen, terwijl gewapende mannen de Koerden op een afstand houden'. Een **gematigd banditisme** was veel Koerden niet vreemd, en ook nu beschouwen sommige Turken de Koerden als primitief en onbetrouwbaar.

Toen eind 19de eeuw het nationalisme opkwam, zowel bij de Koerden als bij de Armeniërs, speelde Sultan Abdulhamid beide volken tegen elkaar uit door Koerdische ruiteregimenten (analoog aan de Kozakken) te vormen. Deze vrijescharen, **Hamidiye** genaamd, kregen de vrije hand 'om de orde te bewaren' en hielden gruwelijk huis onder de Armeniërs. Tienduizenden (vgl. Armeense bronnen nog veel meer) zijn toen omgebracht. Dit was de opmaat voor de massamoord in 1915, tijdens de 1ste wereldoorlog. Toen werden de Armeniërs (wegens 'collaboratie met de Russen') op bevel van de toenmalige Turkse regering gedeporteerd, wat neerkwam op een massale slachting. Hierin hadden Koerdische bendes ook een aandeel. Hier ziet U de resten van een grote Armeense kathedraal in Diyarbakir (21*).

Na de Duits-Turkse nederlaag in 1918 dicteerden de geallieerden een **vredeverdrag van Sèvres**, dat in feite liquidatie van Turkije inhield. (*22) Volgens dit verdrag zou er een groot '**Armenistan**' komen op het gebied van Trabzon, Erzurum, Kars en Van tot aan de Russische grens. Ten Zuiden daarvan was een ongeveer half zo groot '**Koerdistan**' gepland, van Diyarbakir tot Doğubeyazid, maar het lukte de Engelsen niet, hiervoor de Koerden op een lijn te krijgen.. De succesvolle generaal Mustafa Kemal (de latere Atatürk) erkende 'Sèvres' niet, en vormde een tegenregering die de Sultan verjoeg en een veel gunstiger verdrag sloot in Lausanne. In deze dramatische periode wist Atatürk, die behalve een groot veldheer een even geniaal (Machiavellistisch) politicus was, alles naar zijn hand te zetten. Tijdens zijn strijd tegen binnen- en buitenlandse machten kreeg hij steun van (sommige?) Koerden, aan wie hij een zekere autonomie beloofde. Daar kwam hij echter snel van terug, wat catastrofale gevolgen had en resulteerde in en reeks **Opstanden**.

De stichting van de **Turkse eenheidsstaat**, die de relatieve autonomie van de Koerden in het Osmaanse gemeenbest ophief, leidde tot zeer gewelddadige conflicten, waaraan echter ook nu **nooit alle stammen tegelijk** deelnamen.(23*)

In 1922 kwam de **Kockiri stam** in het gebied Sivas-Erzincan in opstand.. Het betrof Alevi's, die geen steun kregen van de Sunni-Koerden. Zij werd door Nurettin Pasha, zo gruwelijk neergeslagen dat er in het parlement hevige protesten kwamen. Hij werd van zijn post ontheven, maar Atatürk vond een diepgaand onderzoek niet nodig.

Hierna volgden opstanden van Shaikh Said in 1925, stammen bij de berg Ararat in 1930, van de Alevi-Koerden in 1935 bij Dersim (dat werd omgedoopt in Tunceli).

Al deze opstanden (die ook niet zachtzinnig waren) werden met bruto geweld neergeslagen, waarbij duizenden burgers gedood, dorpen verwoest en bewoners gedeporteerd werden.

Tenslotte is er dan de **PKK guerrilla** (1984 tot heden) die heeft een **ander karakter heeft dan** de voorgaanden. Omdat die tot op vandaag in het nieuws is, wil ik hier uitvoeriger op ingaan, en even met U terug naar de stichting van de **Republiek Turkije**.

Wij kunnen ons moeilijk voorstellen, in wat voor rampzalige situatie het land zich na de nederlaag van de eerste wereldoorlog bevond. De bevolking was gedecimeerd, er was gebrek aan alles. Roversbenden en gedeserteerde soldaten terroriseerden grote delen van het land.. Toen de tegenregering van Atatürk het onmogelijke verdrag van Sèvres had opgezegd, zetten de Engelsen, die Istanbul al bezet hielden, een Grieks leger aan land om de Turken te dwingen. Dat trok tot bij Ankara op. Zuid-Turkije was bezet door de Fransen, die Armeense hulptroepen vormden, die wraak namen wegens de Armeense massamoord van 1915.

Uit dit gedemoraliseerde volk wilde Atatürk een **nieuwe natie** smeden. Nieuw, want het begrip 'Turk' stond tot die tijd voor primitief en achterlijk. De Osmaanse elite voelde zich wereldheersers. Atatürk, radicaal in alles wat hij ondernam, brak met die traditie, en deed alles om een **Turks nationalisme** te kweken en een eenheidsstaat te vormen. Minderheden pasten niet in dat concept.

Iedereen, ongeacht ras of afkomst, was 'eersteklas burger', maar je moest wel assimileren en een taal, het Turks, spreken. Reeds in 1923 werden andere talen (Koerdisch, Laz, Tsjetcheens e.d.) verboden. Vertaling van de Arabische gebedsoproep in het Turks (later herroepen) was een extreme uiting van dit streven. Zelfs Koerdische namen werden verboden 'omdat zij de Turkse eenheid schaadden'.

In 1925 werd een 'Reform plan voor het Oosten' opgesteld om Turkse vluchtelingen uit de Balkan te vestigen en 'gevaarlijke' Koerden te verbannen.

In 1934 werd een 'Land- herverdelingwet' aangenomen, die uitzetting van 'minder Turkse groepen' mogelijk maakte om zo de assimilatie kracht bij te zetten>(*24). Dit was mede aanleiding tot de Dersim opstand.

De politiek van **gedwongen integratie** werd met wisselende strengheid voortgezet. Dit ging gepaard met botweg ontkennen dat er een Koerdisch volk bestond, en z.g. wetenschappelijke onderzoeken die dat moesten bevestigen.

Het spreekt vanzelf, dat de geschiedenisboeken moesten worden herschreven in de geest van het nieuwe Turkije, zodat de opgroeiende jeugd geen weet had van deze zaken.

In de jaren 70-80 waren in heel Turkije extreem linkse en rechtse (Grijze Wolven) actiegroepen actief, die elkaar in een straat-terreur bestreden. De militaire **coup van 12 Sept 1980**, die een sterk rechtse signatuur had (angst voor het communisme), maakte een eind aan die chaos, maar ook aan elke politieke activiteit.

Alle Koerdische organisaties (ook de meest gematigde), werden verboden, zodat alleen de in 1978 door de Marxistische student **Abdullah Ocelan** (voor zijn vrienden 'Apo') opgerichte, gewelddadige, ondergrondse, **Arbeiderspartij van Koerdistan (PKK)** overbleef. Die begon aanslagen te plegen op politie, onderwijzers en alles wat voor 'verturksing' stond. Het antwoord van de staat (1985) was het instellen van **gewapende** (ook Koerdische) **dorpswachters**, die als verraders het bijzondere doelwit van aanslagen werden. Naar oud gebruik werden zij met hun gezinnen uitgemoord en dus door de televisie als kindermoordenaars aan de kaak gesteld. De PKK guerrilla's (door de media 'terroristen' genoemd) hadden een ijzeren discipline en doodsverachting. Vrijwel nooit viel er een levend in Turkse handen. Er zijn ook vrij veel vrouwen onder, die in streng gescheiden aparte eenheden zaten. De Koerdische krant Ozgur Gundem, die nu niet meer verboden is, toont regelmatig fotos van de gesneuvelde 'martelaars'.(*25,26, 27) Een journalist, die enige tijd door hen ontvoerd werd, schreef er een boeiend verslag over (merkwaardigerwijs ook niet verboden)

De harde repressie van de regering had niet het gewenste gevolg, en werkte **contraproductief**. Het aantal 'verzetsstrijders' nam alleen maar toe, omdat zij wegens hun moed de bewondering van de (door het leger geterroriseerde) bevolking kregen, en veel jongeren, die in de ingestorte economie geen enkele toekomst hadden, zich bij de PKK aansloten. Hoewel zij aanvankelijk maar 2 % van de bevolking achter zich had, sympathiseert nu in sommige streken de meerderheid met de PKK. Dat zij van oorsprong atheïstisch is, blijkt voor de streng religieuze moslims geen bezwaar, evenmin als haar sociaal uiterst progressieve programma voor vrouwenrechten en afschaffing van het grootgrondbezit en aga- systeem. **Zo was de vicieuze cirkel rond.**

Hier is een kort overzicht van de rampen die volgden (*28)

Het aantal dorpswachters nam snel toe, bereikte 18.000 in 1990 en ruim 90.000 in het jaar 2000. Zij misbruikten vaak hun positie om eigen vetes uit te vechten en af te persen. Er lopen nu 2400 processen tegen dorpswachters.

Het Turkse leger zette steeds meer troepen in (tot 1/4 miljoen).

. De dorpingen zaten tussen 2 vuren, Zij werden door de PKK met geweld tot hulp gedwongen, en daarvoor vervolgens door de staat gestraft. De strijd werd van beide zijden meedogenloos gevoerd.

In het gebied van Tunceli (door Koerden nog steeds Dersim genoemd) was zij bijzonder hardnekkig. Aanvankelijk had de PKK hier niet veel steun, maar dat veranderde toen het leger dit toch al verdachte gebied ging 'zuiveren'. In dit kleine, centraal gelegen woeste bergland waren jarenlang tienduizenden soldaten nodig. Vele malen kondigde de regering aan dat de terreur nu toch gebroken was, maar dat viel tegen. Daarom werd een voedseldistributie ingesteld om te verhinderen dat de PKK bevoorrad werd. In feite werden de getroffen dorpen **uitgehongerd**.

Om '**de infrastructuur van het terrorisme**' te verstoren was er reeds in het begin een verbod om naar de zomerweiden te gaan. Later werden hele dorpen geëvacueerd en verwoest, als zij geen dorpswachters wilden leveren of verdacht werden van hulp aan de PKK. Zulke acties werden vaak aan de PKK toegeschreven. De filosofie was: 'Als je een vis wilt vangen moet je de hele vijver leegpompen'.

Natuurlijk zijn er ook Koerdische stammen, die de regering steunen, zoals die van het parlamentslid **Bucak**, grote vriend van mevrouw Ciller. Hij houdt er een eigen legertje op na (*29) en heeft in zijn gebied een economische machtspositie.

Inmiddels zijn meer dan 3000 dorpen verwoest en 560.000 mensen van huis en haard verdreven. In het datzelfde kader werden uitgestrekte bossen verbrand. De beroemde schrijver Yasar Kemal (*30) schreef hierover een vernietigende aanklacht. Dat hij nog leeft en zelfs vrij rondloopt is te danken aan de internationale faam van deze Nobelprijs kandidaat.

Maar om een guerrilla te voeren was het leger niet geschikt. Daarom werden '**Speciale eenheden**' opgericht, vooral gerekruteerd uit extreem rechtse groepen. Hun methoden waren wat ruwer dan het ook niet zo zachtzinnige leger. Daarnaast doken er berichten op dat ook gebruik werd gemaakt van geheime 'contraguerilla's', in het bijzonder van een organisatie '**Hizhollah**'. Er werden meer dan 1500 **onopgehelderde moorden** gepleegd op 'progressieve' personen en voorstanders van mensenrechten. Een van de slachtoffers was de taalkundige Musa Anter, die een Koerdisch woordenboek heeft geschreven.

In het stadje Batman werd in 1996 bijna elke dag een moord of verdwijning gerapporteerd, en dat in een gebied waar de staat van beleg heerste en 'geen vogel vliegen kon zonder dat het door politie of leger werd opgemerkt'. Een journalist schreef: 'je kunt van de mensen hier de mond met geen mes openbreken'

Er werd een parlementaire enquête commissie -ingesteld, die een verontrustend rapport schreef met aanwijzingen dat sommige **autoriteiten met de Hizbollah samenwerkten**, maar die berichten waren als 'leugens van terroristische propaganda' door premier Mevr Ciller, naast zich neer werd gelegd. Toen in 2000 de strijd was geëindigd, werd de Hizbollah echter in een grootscheepse landelijke actie grotendeels opgerold. Er werden graven van 60 verdwenen personen gevonden en **videobandjes** waarop te zien was hoe deze mensen waren doodgemarteld(!). Zij waren zo gruwelijk dat men besloot ze niet vrij te geven. Zij zouden gebruikt zijn om afval te ontmoedigen en om afpersing- slachtoffers te intimideren.

Nooit werd echter toegegeven dat er hogere autoriteiten bij deze zaken betrokken waren.

Politieke aspecten. De houding van de voorgaande regeringen getuigt van **onbegrijpelijke kortzichtigheid** (waar Turken overigens niet het monopolie op hebben). Op steun aan 'Verdeling van de Republiek' stonden extreem zware straffen. De (Turkse) socioloog Besikci bracht een groot deel van zijn leven in de gevangenis door wegens pro-Koerdische artikelen..

De conservatieve (*maar meer 'open-minded' dan de meeste politici*) MP **Ozal** verbrak in 1994 het taboe op het begrip Koerd en stond het particuliere gebruik (!) van de Koerdische taal weer toe, maar aan zijn liberalere koers kwam een einde door zijn vroegtijdige dood.

Om toch een stem in de Turkse democratie te hebben werd in 1995 een partij (**HEP**) opgericht die in feite de Koerdische (locale) belangen voorstond, al mocht dat woord niet worden genoemd. Zij toonde nauwelijks verborgen sympathie voor de PKK, en werd spoedig verboden, om terstond heropgericht te worden onder de naam DEP. Dertien leden werden in het parlement gekozen. Zij maakten van de inauguratie een demonstratie: weigerden de eed in het Turks af te leggen, zwaaiden met Koerdische vlaggetjes.

De opportunistische Turkse premier, Mevr, Tansu Ciller, die bij haar aantreden had gezinspeeld op toenadering (zij sprak van een 'Baskische oplossing') wist niet hoe snel zij die woorden moest ontkennen. De parlementaire onschendbaarheid van de Koerdische afgevaardigden werd opgeheven, en enkele minuten later werden de 7 aanwezige DEP leden, waaronder de populaire Leila Zana, gearresteerd en met dubieuze beschuldigingen tot 15 jaar gevangenis veroordeeld. Anderen vluchtten naar het buitenland.

Niettemin bleven er een aantal leden van de DEP (later veranderd in HADEP) als gekozen burgemeesters in Koerdische steden. Zij stonden bloot aan bedreigingen, arrestatie en sluipmoorden. Ook volgende regeringen weigerden (onder druk van het leger) hardnekkig enige toenadering tot -of dialoog met - de zich steeds gematigder profilerende voorstanders van Koerdische identiteit,

waardoor zij m.i. een historische kans misten. Maar ook de Koerden laten geen gelegenheid voorbij gaan, om op Turkse tenen te trappen

Ontwikkeling binnen de PKK

De PKK was, hoewel zij zich 'Marxistisch-leninistisch' noemde, ideologisch weinig ontwikkeld. Zij richtte zich bewust op de raya's en de arme onontwikkelde jeugd en had de kracht van het zwart-wit denken. Wegens de in het begin toegepaste meedogenloze methoden haakten sommige leden af, maar 'dissidentie' werd met de dood gestraft. Op het 3de PKK congres werd besloten 'alle vijanden te elimineren'. Men volgde de klassieke Stalinistische methoden ('*geen glasnost of perestrojka voor Apo*', schreef J. Bulloch) en afvalligen werden ook in Europa uit de weg geruimd. Later veranderde de PKK echter zijn sterk antireligieuze houding, en werd ook het vermoorden van niet-militairen afgezworen

. Ik moet er met nadruk op wijzen, dat de PKK zich nooit tegen niet-betrokkenen keerde. Dat is tegen de Koerdische erecode. Een sporadische bom, die in Turkse steden ontplofte, werd door de autoriteiten wel aan de PKK toegeschreven, maar dat werd door haar zelf steeds ontkend.

Apo leidde de opstand vanuit Syrie (dat vanouds een vete heeft met Turkije) en had een trainingskamp in de Bekaa vallei in de Libanon. Hij vertoonde zich nooit op het slagveld. Enkele malen kondigde hij een eenzijdige wapenstilstand af, waaraan het Turkse leger zich echter niet stoorde. Deskundigen noemen hem een enge woesteling met grootheidswaan.

Toen de PKK, mede dank zij de ontvolking in het gebied vrijwel verslagen was, werd. Apo door Syrië uitgewezen en begon een zwerftocht door Europa en werd, met hulp van Amerikaanse en Israëliische (?) geheime diensten, door een Turkse speciale eenheid uit Kenia werd ontvoerd. Hij werd kort daarop ter dood veroordeeld, welk vonnis onder zware Europese druk in levenslang werd omgezet.

Tijdens zijn detentie hield de onaantastbare Grote Leider niettemin de touwtjes in handen. Nadat hij reeds eerder had aangekondigd dat de PKK zich op een politieke benadering zou richten, gaf hij vanuit de gevangenis op 2 Aug 1999 de guerrillero's bevel, de gewapende strijd te staken en zich uit Turks grondgebied terug te trekken.: Niet meer een gewapende strijd voor een autonoom of onafhankelijk Koerdistan, maar **politieke inspanning voor culturele rechten binnen de republiek Turkije**. Om dat te benadrukken werd de naam veranderd in KADEK.

Op het achtste partijcongres werd de nieuwe lijn bevestigd. In een verklaring van de 'Presidentiele Raad' werden Vredesplannen en een 'Road map for a peaceful and democratic solution' met een 'Stappenplan' voorgesteld (*31).

Ik noem enkele punten:

- Het Leninistische principe van onbetwist leiderschap belemmert de democratie. Er is een verstrekkende politieke hervorming nodig.

- Dit moet worden aangevuld met sociale hervormingen, aanpassing man-vrouw verhouding en doorbreking van taboe's
- De omgang met overtreding en bestraffing wordt aangepast aan democratische normen.
- Wij moeten de politieke eenheid van Turkije verdedigen.(!)
- Wij betrekken onze kracht uit het gedachtegoed van Abdullah Ocalan.

Het Turkse leger en regering waren 'not impressed'. Enkele PKK leden, die zich als teken van goede wil overgaven, werden terstond gearresteerd en tot lange gevangenisstraffen veroordeeld. Maar ook intern konden enkelen de 'ideologische reuzenzwaai' niet volgen, met name in het gebied van Tunceli, waar de plaatselijke leider, Alparslan, weigerde de strijd te staken (*Hij sneuvelde kort daarna*). In 2004 zegde de PKK leiding de zelf begonnen wapenstilstand op, en sinds Juni van dat jaar zijn er weer aanslagen en gevechten.

Elf September en de **nieuwe golfoorlog** hebben ook in dit gebied een **negatieve impuls** gegeven. In Duitsland werd de PKK als 'terroristisch' verboden juist toen zij de gewapende strijd had afgezworen. In Nederland aanvankelijk niet, maar inmiddels is Donner ook voor Turkse en Amerikaanse druk gezwich.

De sinds Nov 2002 regerende (Islamitische) AK- partij heeft nogal veel Koerdische afgevaardigden en toonde zich ook in het verleden wat begripvoller in dit conflict. De verwachting, dat zij een verzoenende koers zou varen, werd echter tot nu toe niet bewaarheid. Daarbij speelt waarschijnlijk de druk van het leger een rol, maar ook het feit dat er in die heterogene partij een sterk nationalistische rechtervleugel is. Niettemin heeft zij het gebruik van de Koerdische taal ook in radio en televisie toegestaan. In Juni 2004 werden Leila en haar 3 gevangen parlamentsleden onverwacht in vrijheid werden gesteld. Zij legden zeer verzoenende verklaringen af, en werden terstond door de vice premier ontvangen.

Er zijn nog meer **rapporten** geschreven, die alle concludeerden, dat de gewelddadige onderdrukking contraproductief werkt, maar de politici wilden dat niet horen. Het laatste, uitgebracht op verzoek van premier Erdogan en getiteld: 'Rapport van de werkgroep voor Minderhedenrechten en Culturele Rechten' is het meest diepgaande, want het haalt de basis van de Turkse politiek sinds Ataturk onderuit. Dit werd onderstreept, toen een rechtse politicus het voor de televisie camera's aan stukken scheurde.

Het is een moedig werk, dat zeer veel heilige huisjes omver werpt. Het analyseert op voor Turkse politici ongebruikelijke, wetenschappelijke manier de achtergronden van het (al of niet bewust) verkeerde woordgebruik, dat de rampzalige gebeurtenissen van de afgelopen jaren mogelijk maakte. De kern van het betoog is, dat het verdrag van Lausanne verkeerd is geïnterpreteerd en deels niet uitgevoerd. De politieke reden was het 'Sevres-syndroom', de angst voor

scheuring van het land die tot paranoia werd. en alle hervormingen in de weg stond. Men tracht nu (onder druk van de EU) stukje voor beetje de aanpassingswetten in te voeren. Beter ware het, de constitutie en wetten die op vrijheid, democratie enz betrekking hebben opnieuw te formuleren en gelijke rechten aan alle inwoners te geven en verschillende identiteiten en culturen het recht op meningsuiting en onderwijs te garanderen.

De conclusie liegt er niet om: 'Als de Turkse staat haar eigen burgers menselijker zou behandelen, zou dat het saamhorigheidsgevoel erg ten goede komen. Immers, **een land dat uit 'verplichte burgers' bestaat, is een zwak land. Vrijwillige burgers zijn tevreden burgers, en zij die rechten hebben maken de minste problemen'**.

Zover ik weet, is er nog niets met het rapport gebeurd. Maar toch een hoopvol teken: Tien jaar geleden zouden de opstellers voor hoogverraad zijn aangeklaagd. Er zijn tekenen, dat **Erdogan** een andere koers wil varen. Maar hij vind daarin niet alleen het leger, maar ook een groot deel van de publieke opinie, die jarenlang is geïndoctrineerd, tegen zich.

Toen hij in Aug 2005 Diyarbakir bezocht, zei hij dat het Koerdische probleem door meer democratie moet worden opgelost. De felle kritiek op die uitspraak uit nationalistische hoek wijst er op, dat het meer dan een losse kreet is. Maar kort daarna zijn er weer gevechten uitgebroken, en werd zelfs een Turkse soldaat een tijd gegijzeld en weer vrijgelaten. Het leger dringt aan op harde acties, en beschuldigt Amerika er van, de PKK bases in N.Irak, van waaruit de guerrilla gesteund wordt, niet te willen aanpakken.

Enige weken geleden werd in het stadje Semdinli in het uiterste Zuid-Oosten een aanslag gepleegd op een Koerdische boekwinkel. De bevolking wist de daders te grijpen en aan de politie ui te leveren. Het bleken leden van de Turkse strijdkrachten te zijn. Dit incident gaf enorme commotie in het hele gebied. Erdogan reisde terstond naar het stadje en hield een verzoenende toespraak, die natuurlijk door scherpshijpers in beide kampen werd gekritiseerd. Ook de pogingen om het enige Koerdische televisiestation (Roy-TV) te verbieden dragen bij tot verhoogde spanning. Het is nog te vroeg om te zeggen welke kant het op zal gaan.

Wij maakten in April een reis door het Koerdische gebied Sinds de opheffing van de staat van beleg is er meer vrijheid en de sfeer minder gespannen, ondanks zeer nadrukkelijke militaire aanwezigheid (32*). De welvaart neemt wat toe, het toerisme komt op gang, maar er wordt nog vrijwel niet geïnvesteerd. Het gemiddelde inkomen in Hakkari (hartje Koerdisch gebied) is 1/5de van de rest van Turkije. In Diyarbakir, wiens inwonertal door vluchtelingen. vertienvoudigd is, is de helft werkeloos, en tiert de misdaad. (33,34,35*)

Het is duidelijk dat armoede en economische achterstand belangrijke factoren zijn die de onvrede en opstand in stand houden. Nu is er al tientallen jaren een gigantisch irrigatieproject aan de gang, **GAP** genaamd. Met tal van dammen in

de Euphraat en de Tigris wordt een door Koerden bewoond gebied, half zo groot als Nederland, vruchtbaar gemaakt en ook veel elektriciteit geproduceerd. In theorie zou dit belangrijk kunnen bijdragen tot de welvaart in dit gebied.

Op een berghelling staat met grote letters: 'Een taal, een volk, een staat'. Weinigen van de bewoners van dit totaal Koerdische gebied zijn het daarmee eens. Al keuren de meesten het geweld van de PKK af, dat betekent niet dat de regering hun 'hearts and minds' heeft gewonnen.. Toen het leger onlangs bij een grote zuivering- operatie dorpswachters wilde inschakelen, weigerden die daaraan mee te doen. Natuurlijk waren zij ook bedreigd, maar het toont wel, hoe moeilijk de toestand nog is.

Zowel de Turken als de Koerden hebben goede redenen om elkaar te wantrouwen.

Ook Turkse politici hebben de neiging om wat ze met een hand geven, met de andere terug te nemen. Enerzijds de invloed van het leger, dat alleen maar zwart-wit kan denken, anderzijds, het ontbreken van een goed alternatief voor de PKK met zijn persoonsverheerlijking van Apo en claim 'het hele Koerdische volk' te vertegenwoordigen, zijn ernstige beletselen voor een oplossing.

Maar als we bedenken hoeveel er is veranderd, is er toch hoop. De zaak is nog volop in beweging. De komende onderhandelingen met de EU, waar ook de PKK zich voor uitsprak, kunnen er zeker toe bijdragen dat proces in goede banen te leiden.

Koerden samenvatting

De Koerden stammen af van de Meden en spreken een aantal aan het Perzisch verwante dialecten. Hoewel overwegend moslim, zijn er kleine groepen die een Zoroaster-geloof aanhangen. Zij bewonen het bergland tussen de Zwarte, de Kaspische en de Middellandse zee en hebben nooit een eigen staat gehad. Kenmerkend is hun onderlinge verdeeldheid enerzijds, sterke onafhankelijkheids drang anderzijds. Dat heeft te maken met hun feodale, tribale cultuur met zeer sterke primaire loyaliteit aan de stam. Een uiterst conservatieve mannen maatschappij. Extreem gastvrij, maar ook meedogenloos (bloedwraak).

De meeste Koerden woonden in het Osmaanse imperium waar zij, net als andere volken een relatieve autonomie genoten. Na de nederlaag de eerste wereldoorlog kwam een deel in Syrië en in Irak terecht. De onmogelijke constructie van de staat Irak had rampzalige gevolgen. De op olie beluste Arabiserings pogingen van Saddam leidden tot Koerdische opstanden, die door de Westerse machten afwisselend gesteund werden, culminerend in het verraad door Bush sr in 1991. Maar zelfs toen bleven verschillende partijen elkaar bestrijden.

Na de Duits-Turkse nederlaag in 1918 dwongen de geallieerden een verdrag van Sevres af, waarin Turkije vrijwel geheel werd opgedeeld. Er was wel een groot Armenie gepland, maar voor een 'Koerdistan' konden zij de Koerden niet op een lijn krijgen. Mustafa Kemal, de latere Atatürk, erkende dit verdrag niet en kon na veel strijd een veel beter verdrag in Lausanne sluiten, met de grenzen van het huidige Turkije. Het woord 'Sevres' waart tot op vandaag als een spook door de Turkse politiek.

Atatürk verwierp radicaal het Osmaanse gemenebest-idee en stichtte een nationale eenheids staat, waarin geen plaats was voor het begrip minderheid. Dat leidde terstond tot problemen met de Koerden waarvan de grootste groep (inmiddels 10-15 miljoen) binnen de Republiek Turkije woont. Tussen 1923 en 1936 waren er een 4-tal opstanden, waaraan echter nooit alle stammen tegelijk deelnamen. Zij werden allen met bruto geweld onderdrukt.

De Turkse assimilering politiek ging gepaard met gedwongen uitzettingen. Het bestaan van een Koerdisch volk werd officieel ontkend, gebruik van Koerdische taal en zelfs Koerdische namen werden verboden.

De generaalscoup van 1980 luidde een nieuwe fase in. Er was een heksenjacht op alles wat naar 'links' zweemde en de eenheid van Turkije kon bedreigen. Alleen een ondergrondse, atheïstisch-Marxistische groep, de PKK, die in gewelddadigheid niet voor de militairen onderdeed, kon zich handhaven en begon een guerrilla, waartoe het woeste bergland zich uitstekend leent. Het antwoord van de regering was het instellen van gewapende dorpswachters (tot 90.000 toe), die als 'verraders' weer doelwit waren van de PKK.

Om 'de infrastructuur van het terrorisme' te vernietigen zijn inmiddels 3000 dorpen verwoest, bossen verbrand, de veestapel verdwenen en de economie van het gebied geruïneerd. Ook werd gebruik gemaakt van geheime moordcommando's, die officieel hardnekkig werden ontkend. Het voorspelbare resultaat was dat de, van oorsprong atheïstische PKK, die aanvankelijk maar door 2 % van de bevolking werd gesteund, nu in sommige gebieden de sympathie heeft van meer dan de helft van de streng islamitische Koerden.

De afgelopen jaren is ook een politieke partij die Koerdisch belangen voorstaat gesticht, maar die werd wegens verdenking van steun aan de PKK verboden, onder andere naam heropgericht, weer verboden enz. De gekozen parlementsleden (waaronder de populaire Leila Zana) van die partij werden gearresteerd en op dubieuze beschuldigingen tot lange gevangenisstraffen veroordeeld.

Inmiddels is de PKK bijna verslagen en de leider, Abdulah Ocalan gearresteerd en tot levenslang veroordeeld. Zij hebben sinds 5 jaar de gewapende strijd gestaakt en hun

doelstelling radicaal gewijzigd: Niet meer een onafhankelijk Koerdistan, maar erkenning van een Koerdische identiteit en culturele rechten binnen de republiek Turkije. De regeringen gingen echter onder druk van het leger nooit in op voorstellen tot onderhandelen, zodat onlangs toch weer gevechten zijn uitgebroken.

De huidige regering van de (gematigd islamitische) AK partij, die dank zij het wanbestuur van de andere partijen (en het kiesstelsel) over een absolute meerderheid in het parlement beschikt, heeft veel Koerdische leden en vaart een voorzichtig liberalere koers. Zij moet echter rekening houden met het nog steeds (te) machtige leger en met haar eigen rechts-nationalistische vleugel. Ook wreekt zich de jarenlange indoctrinatie via scholen en media. De veranderingen gaan velen natuurlijk niet snel genoeg, maar ik vind de vooruitgang toch spectaculair. Niet alleen de verbeterde wetgeving en mensenrechtensituatie, maar vooral ook de toestand die ik bij mijn bezoek dit voorjaar in het Koerdische gebied aantrof. Het verlangen om bij de EU te worden toegelaten heeft daar zeker een rol bij gespeeld. Ook de PKK heeft zich overigens sterk voor de EU uitgesproken. De komende wellicht 10 jaar durende onderhandelingen zullen deze in gang gezette ontwikkeling zeker bijzonder gunstig kunnen beïnvloeden.

E.J. Dorhout Mees Oct. 2005